

СТАТУТ ООН ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ, СТОРОНАМИ ЯКИХ Є МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Кононенко Максим Олексійович,

orcid.org/0009-0009-4349-3953

аспірант кафедри міжнародного і європейського права

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У статті досліджено місце Статуту Організації Об'єднаних Націй у міжнародно-правовій основі врегулювання спорів, сторонами або учасниками яких є міжнародні організації. Обґрунтовано, що значення Статуту не обмежується його роллю установчого договору ООН. Він одночасно визначає правові засади функціонування Організації, закріплює основні принципи сучасного міжнародного права, зокрема принцип мирного врегулювання міжнародних спорів, систематизує головні засоби такого врегулювання та створює інституційну основу для участі органів ООН і Міжнародного Суду ООН у відповідних процесах.

Особливу увагу приділено співвідношенню пункту 3 статті 2 та статті 33 Статуту. Доведено, що пункт 3 статті 2 безпосередньо адресований державам-членам і сам по собі не встановлює договірної обов'язку для міжнародних організацій. Водночас принцип мирного врегулювання, закріплений у Статуті, має ширше загальне міжнародно-правове значення й визначає нормативний та інтерпретаційний контекст діяльності міжнародних організацій. Перелічені у статті 33 мирні засоби утворюють відкриту й неієрархічну систему загально-визнаних процедур, якими можуть користуватися й міжнародні організації. Їх доступність, однак, не означає існування загального обов'язку застосувати певну процедуру або послідовно переходити від переговорів до арбітражу чи судового розгляду. Вибір конкретного засобу залежить від характеру спору, компетенції організації, згоди сторін, *lex specialis* та правил відповідного форуму.

Статут ООН розглянуто як центральну, але не самодостатню складову системи *core rules* (засадничих, базових правил), що визначають вихідні нормативні, компетенційні, процедурні та інституційні параметри врегулювання конкретного спору. Включення Статуту Міжнародного Суду ООН до установчої системи Організації надає цій основі судово-юрисдикційного виміру, хоча позовне провадження перед Судом залишається доступним лише державам. Зроблено висновок, що Статут ООН не встановлює завершеного процесуального режиму для всіх спорів за участю міжнародних організацій, а формує загальну правову рамку, у межах якої конкретні права, обов'язки, юрисдикційні підстави та порядок врегулювання визначаються установчими актами організацій, спеціальними договорами, арбітражними угодами, нормами про імунітети й відповідальність, а також правилами відповідних процедур.

Ключові слова: Статут ООН, міжнародні організації, мирне врегулювання міжнародних спорів, міжнародна правосуб'єктність, установчий акт, Міжнародний Суд ООН, консультативна юрисдикція, *core rules*.

Kononenko Maksym. The un Charter as an International Legal Basis for the Settlement of Disputes to Which International Organizations are Parties

The article examines the place of the Charter of the United Nations in the international legal basis for the settlement of disputes to which international organizations are parties or participants. It is argued that the significance of the Charter is not limited to its role as the constituent treaty of the United Nations. It simultaneously defines the legal foundations for the functioning of the Organization, enshrines the fundamental principles of contemporary international law, in particular the principle of the peaceful settlement of international disputes, systematizes the principal means of such settlement, and creates the institutional basis for

the participation of United Nations organs and the International Court of Justice in the relevant processes.

*Particular attention is paid to the relationship between Article 2, paragraph 3, and Article 33 of the Charter. It is demonstrated that Article 2, paragraph 3, is directly addressed to Member States and does not, in itself, establish a treaty obligation for international organizations. At the same time, the principle of peaceful settlement enshrined in the Charter has broader general international legal significance and defines the normative and interpretative context for the activities of international organizations. The peaceful means listed in Article 33 form an open and non-hierarchical system of generally recognized procedures which may also be used by international organizations. Their availability, however, does not imply a general obligation to employ a particular procedure or to proceed sequentially from negotiations to arbitration or judicial settlement. The choice of a specific means depends on the nature of the dispute, the competence of the organization, the consent of the parties, *lex specialis*, and the rules of the relevant forum.*

The UN Charter is considered a central, though not self-sufficient, component of the system of core rules, which determine the initial normative, competence-related, procedural, and institutional parameters for the settlement of a particular dispute. The incorporation of the Statute of the International Court of Justice into the constituent system of the Organization gives this basis a judicial-jurisdictional dimension, although contentious proceedings before the Court remain open only to States. It is concluded that the UN Charter does not establish a complete procedural regime for all disputes involving international organizations but forms a general legal framework within which specific rights, obligations, jurisdictional bases, and settlement procedures are determined by constituent instruments of organizations, special treaties, arbitration agreements, rules on immunities and responsibility, and the rules of the relevant procedures.

Key words: UN Charter, international organizations, peaceful settlement of international disputes, international legal personality, constituent instrument, International Court of Justice, advisory jurisdiction, core rules.

Постановка проблеми. Міжнародні організації дедалі частіше вступають у правовідносини, в межах яких вони набувають права і обов'язки, укладають міжнародні договори та приватно-правові угоди, здійснюють операційну й нормотворчу діяльність, формують трудові відносини та можуть нести міжнародно-правову відповідальність. Розширення цього кола правових зв'язків закономірно супроводжується виникненням спорів з державами-членами, третіми державами, іншими міжнародними організаціями, приватними особами та власним персоналом.

Правовий режим таких спорів не є однорідним. Він визначається природою спірного правовідношення, функціональною правосуб'єктністю організації, межами її спеціальної компетенції, правилами формування та вираження інституційної волі, наявністю юрисдикційної підстави й особливостями відповідного форуму. Тому здатність міжнародної організації бути носієм матеріально-правової вимоги не тотожна її процесуальній правоздатності перед конкретним судом або трибуналом, а загальна доступність певного

мирного засобу ще не означає існування обов'язку звернутися саме до нього.

Установчий акт міжнародної організації становить первинну міжнародно-правову основу її участі у спорах: створює організацію як інституційно відокремленого суб'єкта, визначає межі її правосуб'єктності й компетенції та закладає первинну нормативну архітектуру доступних процедур. Статут ООН потребує окремого аналізу, оскільки, залишаючись установчим актом конкретної організації, він водночас закріплює основні принципи сучасного міжнародного права, систематизує мирні засоби врегулювання міжнародних спорів і створює інституційну систему, центральне місце в якій посідає Міжнародний Суд ООН.

Отже, наукова проблема полягає у визначенні того, яким чином договірні, конституційно-установчі, нормативні, процедурні та судово-юрисдикційні приписи Статуту співвідносяться зі спорами, сторонами яких є міжнародні організації, і яке місце вони посідають у функціонально визначеній системі *core rules*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання договірної та конститу-

ційно-установчої природи Статуту ООН розкриваються у працях К. Брьольманн, А. Петерс, Х. Альвареса, Б. Фассбендера, Б. Зіммі, П.-М. Дюпюї, Р. Макдональда, К. Альборн, Ж.-П. Кота, Г. Шермерса і Н. Блоккера, а також у дослідженнях П. Квейла, Т. Сато й А. Реміро Бротонса, присвячених особливостям тлумачення установчих актів міжнародних організацій і застосуванню до них права міжнародних договорів. Українська доктрина представлена працями А. В. Войціховського, Т. Л. Сироїд, В. Н. Денисова, О. М. Шпакович, С. А. Владики та С. Д. Білоцького, у яких Статут розглядається як універсальний багатосторонній договір особливого значення, установка основа діяльності ООН та акт, що закріплює загальновизнані принципи сучасного міжнародного права.

Міжнародна правосуб'єктність ООН, принцип спеціальності, функціональна автономія, «передбачувані» повноваження, правоздатність та імунітети Організації розкриті у практиці Міжнародного Суду ООН, передусім у консультативних висновках у справах «Відшкодування шкоди, зазнаної на службі Організації Об'єднаних Націй», «Певні видатки Організації Об'єднаних Націй» та «Законність застосування державою ядерної зброї в збройному конфлікті», а також у працях К. Томушата, К. Циглер, С. Честермана, І. Джонстона, Д. Мелоуна, П. Беккера, Б. Конфорті та К. Фокареллі. Ці джерела дають змогу відмежувати загальну міжнародну правосуб'єктність організації від її компетенції та процесуальної здатності у конкретному спорі.

Застосовність загальних джерел міжнародного права і принципу мирного врегулювання міжнародних спорів до міжнародних організацій аналізується у працях Е. Вейль, Ж. Каена, М. Форто, К. Даугірда і К. Томушата, а також у попередніх дослідженнях автора щодо генези та дії принципу мирного вирішення міжнародних спорів. У цьому блоці доктрина дозволяє розмежувати безпосередню договірну дію п. 3 ст. 2 Статуту ООН, ширше значення відповідного принципу як елемента загального міжнародного права та спеціальні процесуальні обов'язки, що виникають лише за наявності окремої правової підстави.

Засоби мирного врегулювання, передбачені ст. 33 Статуту ООН, їх відкритий характер, неієрархічність і залежність від згоди сторін досліджуються у працях К. Томушата, Д. Карона, Е. де Брабандере, Л. Кафліша, А. Пелле, К. Оллерс-Фрам, А. Петерс, А. Абасса, П. Дайє, М. Форто, А. Мірона, Н. К. Діна, В. Чудгарі, Дж. Р. Крука, а також у Довіднику ООН з мирного врегулювання міжнародних спорів. Український науково-навчальний контекст у цій частині представлений працями Т. Л. Сироїд, З. В. Тропіна та М. М. Антонович. Практика використання таких засобів у спорах за участю міжнародних організацій системно узагальнена у доповідях Спеціального доповідача Комісії міжнародного права ООН А. Райніша.

Судово-юрисдикційний вимір врегулювання спорів за участю міжнародних організацій, зокрема межі доступу до Міжнародного Суду ООН, консультативна юрисдикція, інформаційна участь міжнародних організацій у провадженнях Суду та роль спеціального арбітражу, висвітлені у працях Г. Тірлвея, Ш. Розенна, П.-М. Дюпюї, Х. Хосса, Е. Лагранж, К. Оллерс-Фрам, П. д'Аржана і А. Паулюса. Водночас у наявній літературі бракує комплексного підходу, який би поєднав договірну, установчу, принципovu, процедурну та судово-юрисдикційну функції Статуту ООН у межах єдиної функціональної моделі правового режиму спору за участю міжнародної організації.

Метою статті є визначення місця та функцій Статуту ООН у міжнародно-правовій основі врегулювання спорів, сторонами яких є міжнародні організації, через аналіз його договірного, установчого, нормативного, процедурного, системоутворювального та судово-юрисдикційного вимірів.

Виклад основного матеріалу

1. Договірна природа Статуту ООН та її значення для врегулювання спорів

За способом виникнення Статут ООН є загальним багатостороннім міжнародним договором [1, с. 229]. Його укладення стало формою узгодженого волевиявлення держав, спрямованого на створення постійної міжнародної орга-

нізації, визначення її цілей, структури, компетенції та порядку функціонування [2, с. 273–274]. Договірна природа Статуту становить вихідний пункт для з'ясування його місця у міжнародно-правовій основі врегулювання спорів: саме вона пояснює обов'язковість Статуту для держав-членів, застосовність до нього загальних норм права міжнародних договорів і залежність юрисдикційних зобов'язань від належним чином вираженої згоди.

К. Брьольманн описує цю специфіку через співіснування двох правових площин. З одного боку, установчий акт залишається міждержавним договірним режимом, заснованим на згоді його сторін. З іншого – після створення організації він стає основою самостійного інституційного правопорядку, у межах якого організація здійснює власні функції, формує практику та певною мірою віддаляється від безпосереднього контролю держав-засновниць. Тому установчий акт не може бути належно пояснений ані як звичайний міжнародний договір, ані як цілком самодостатня конституція: право міжнародних договорів застосовується до нього з урахуванням додаткового нормативного шару, утвореного правилами та практикою організації [3, с. 113–115].

«Гібридна» або подвійна природа установчого акта [4, с. 206] дістала нормативне відображення у ст. 5 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, відповідно до якої Конвенція застосовується до договорів, що є установчими актами міжнародних організацій, без шкоди для відповідних правил організації [5]. Зміст цієї норми полягає не у виведенні установчих актів зі сфери права міжнародних договорів, а у визнанні того, що загальні договірні правила взаємодіють зі спеціальним інституційним правом, сформованим на підставі відповідного установчого акта. Як слушно зазначає К. Брьольманн, цей інституційний шар ускладнює безпосереднє застосування загального права міжнародних договорів, але не усуває його [3, с. 115].

Збереження договірної природи Статуту має принципове значення для встановлення меж його обов'язкової сили.

Практично універсальне членство в ООН, особливе місце Статуту у сучасному міжнародному правопорядку та пріоритет зобов'язань за ним відповідно до ст. 103 не скасовують загального правила *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*. Суб'єкт, який не є стороною Статуту, не стає безпосереднім адресатом усіх його договірних положень лише внаслідок їх універсального політичного або нормативного значення. Для виникнення відповідного обов'язку необхідна окрема міжнародно-правова підстава – міжнародний звичай, спеціальний договір, установчий акт цього суб'єкта або інша форма юридично вираженої згоди [6, с. 78–79].

На збереженні принципу згоди держав як вихідної засади Статуту особливо наголошує Х. Альварес. За його оцінкою, первісна конструкція Статуту значною мірою відповідала позитивістській моделі міжнародного права: це був міждержавний акт, який не створював світового уряду, не наділяв органи ООН загальною нормотворчою владою і не запроваджував обов'язкової судової юрисдикції для всіх міжнародних спорів. Держави-засновниці свідомо не надали ані Генеральній Асамблеї, ані Міжнародному Суду загального повноваження на остаточне тлумачення Статуту, так само як не погодилися на автоматичну передачу міжнародно-правових спорів Суду [7, с. 87–92].

Договірна природа Статуту зумовлює застосовність до нього загальних правил тлумачення міжнародних договорів. Відповідно до ст. 31 Віденської конвенції договір має тлумачитися добросовісно, згідно зі звичайним значенням його термінів у контексті та у світлі об'єкта і мети [5]. Міжнародний Суд ООН послідовно розглядає це правило як норму міжнародного звичаєвого права [8, с. 303–305]. Особливий установчий характер Статуту ООН не виключає застосування до нього цього загального правила тлумачення.

Водночас установчі акти, за установленою формулою Міжнародного Суду ООН, є «договорами особливого типу» [9, с. 157]. Їхній предмет полягає не лише у встановленні прав і обов'язків між державами, а й у створенні нового суб'єкта права, наділеного певною автономією та покликаною реалізовувати

спільні цілі [10, п. 19, с. 74–75]. Через це під час тлумачення мають враховуватися природа створеної організації, покладені на неї завдання, вимоги ефективного здійснення функцій та її власна практика [3, с. 116–117; 11, с. 853–855].

Особливий характер установчого договору, однак, не дає підстав розчиняти його текст у міркуваннях інституційної доцільності. Аналіз практики Міжнародного Суду ООН, здійснений П. Квейлом, засвідчує, що текст установчого акта зберігає первинне значення: достатньо ясне формулювання є визначальним; тлумачення не може позбавляти положення практичного змісту; підготовчі матеріали виконують допоміжну функцію і не можуть використовуватися для зміни однозначного змісту установчого тексту [11, с. 856–862].

Значення практики не слід абсолютизувати. Вона має враховуватися лише настільки, наскільки узгоджується з текстом Статуту, цілями Організації, розподілом компетенції та принципом спеціальності. Інакше тлумачення може перетворитися на неформальну зміну установчого акта в обхід установленної процедури. Т. Сато слушно застерігає, що надмірне телеологічне або еволюційне тлумачення здатне вийти за межі встановлення змісту норми й фактично набути характеру її модифікації [12, с. 231–232]. Тому інституційна ефективність не є самостійною підставою компетенції, а практика не може легітимізувати дії, які явно суперечать Статуту.

Тлумачення Статуту ООН відбувається у просторі між двома полюсами. Суто договірний підхід, який зводить зміст Статуту до початкової волі держав-засновниць, не враховує автономного функціонування створеної ними Організації. Водночас необмежений конституціоналізм, що дозволяє виводити нові повноваження виключно з потреб інституційної ефективності, послаблює принцип згоди та юридичну визначеність. Збалансований підхід передбачає застосування загальних правил права міжнародних договорів із належним урахуванням особливої природи установчого акта, цілей Організації, принципу спеціальності та послідовної практики її органів.

Статут створює інституційну можливість судового з'ясування змісту власних положень, але не запроваджує загальної обов'язкової юрисдикції щодо спорів про їх тлумачення або застосування. Пункт 2 ст. 36 Статуту Міжнародного Суду ООН відносить тлумачення міжнародного договору до категорій правових спорів, щодо яких держави можуть визнати обов'язкову юрисдикцію Суду [13]. Проте сама належність спору до цієї категорії не замінює згоди на юрисдикцію. У позовному провадженні Суд може тлумачити Статут лише за наявності належної юрисдикційної підстави, а в консультативному – на запит компетентного органу або спеціалізованої установи та в межах поставленого юридичного питання.

Отже, договірна природа Статуту ООН має для врегулювання спорів три основні наслідки. По-перше, вона визначає, звідки походить обов'язкова сила його положень і на кого вони поширюються. По-друге, вона зумовлює застосування до Статуту загальних правил тлумачення міжнародних договорів з урахуванням його установчої специфіки. По-третє, вона означає, що передання спору щодо тлумачення або застосування Статуту до суду чи арбітражу потребує окремої юрисдикційної підстави. Особливе місце Статуту у міжнародному правопорядку саме по собі такої юрисдикції не створює. Його конституційні та інституційні властивості доповнюють договірну основу, але не замінюють її.

2. Статут ООН як конституційно-установча основа автономного функціонування Організації та її міжнародної правосуб'єктності

Після набрання чинності Статут ООН почав діяти не лише як багатосторонній договір, що закріплює взаємні права й обов'язки держав-членів, а й як установча основа постійної міжнародної організації, наділеної власними органами, компетенцією, внутрішнім правопорядком і здатністю формувати та виражати волю, юридично відокремлену від індивідуальної волі держав-засновниць. Саме ця установча дія Статуту зумовлює його конституційний вимір: він не втрачає договірної природи, але водночас визначає

засади існування, структуру, цілі, функції та межі автономного функціонування створеної ним Організації [14, с. 924; 15, с. 264].

У доктрині конституційний вимір Статуту ООН розглядається принаймні у двох взаємопов'язаних, але не тотожних значеннях. У першому Статут постає як конституція самої Організації – первинний акт її інституційного правопорядку. У другому йому приписується ширше значення конституційної основи міжнародного співтовариства [16, с. 429]. Змішування цих рівнів призводить до перебільшення юридичних наслідків конституційної характеристики Статуту. Якщо його значення як установчої конституції ООН безпосередньо впливає з факту створення Організації, то теза про Статут як конституцію всього міжнародного співтовариства залишається доктринальною конструкцією, обґрунтованість і межі якої потребують окремої оцінки.

Так, Б. Зімма характеризує Статут ООН як зародкову конституцію міжнародного співтовариства, що інституціоналізувала спільні інтереси держав і створила органи для їх забезпечення. На відміну від класичного двостороннього міжнародного права, система Статуту закріпила нормативні й інституційні механізми захисту інтересів міжнародного співтовариства як цілого. Водночас цей самий акт зафіксував політичний компроміс 1945 року та привілейоване становище держав-переможниць, передусім через постійне членство у Раді Безпеки, право вето й особливий порядок внесення змін [17, с. 256–258]. Конституційний елемент Статуту, таким чином, не усуває його політико-договірної основи, а співіснує з нею.

Б. Фассбендер виходить із того, що конституційне значення Статуту не може бути пояснене лише майже універсальним членством в ООН. Універсальність Організації зміцнює конституційну функцію Статуту, однак сама собою не перетворює міжнародний договір на первинну норму, незалежну від загального міжнародного права. Статут залишається актом, юридична обов'язковість якого первісно ґрунтується на згоді держав і принципі *pacta sunt servanda* [6, с. 77–79]. Водно-

час, за твердженням А. В. Войціховського та В.Н. Денисова, його універсальна спрямованість, закріплення основоположних принципів, створення центральних органів міжнародного співробітництва та пріоритет зобов'язань за ст. 103 надають йому значення, яке істотно перевищує функцію звичайного багатостороннього договору [1, с. 229; 18, с. 776].

П.-М. Дюпої пропонує розрізняти матеріальну та інституційну конституційність Статуту. Матеріальний вимір полягає у закріпленні основоположних принципів і цінностей міжнародного правопорядку та визначенні їхнього співвідношення з іншими нормами. Інституційний вимір охоплює створення системи органів, розподіл між ними функцій і повноважень та встановлення процедур реалізації спільних інтересів [19, с. 2–4]. Для дослідження врегулювання спорів це розмежування має принципове значення: матеріальна конституційність визначає нормативні засади мирного врегулювання, тоді як інституційна – компетенцію Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Міжнародного Суду та Генерального секретаря ООН щодо запобігання спорам і сприяння їх урегулюванню.

Одним із визначальних юридичних наслідків установчої дії Статуту стало виникнення ООН як суб'єкта міжнародного права, відокремленого від держав-членів. Міжнародна правосуб'єктність є зовнішнім юридичним проявом інституційної автономії Організації: вона дає змогу ООН бути носієм власних міжнародних прав і обов'язків, вступати у правовідносини від власного імені та захищати юридично визнані інтереси незалежно від індивідуальних дій держав-членів. Як зазначає К. Томушат, здатність міжнародної організації формувати власну волю та втілювати її в автономних рішеннях відрізняє її від тимчасової міждержавної конференції, а міжнародна правосуб'єктність є юридичним виявом такої автономії [20, с. 124–125].

К. Циглер звертає увагу на те, що автономія ООН виявляється не лише в її міжнародній правосуб'єктності, а й у здатності діяти в межах національних правопорядків держав-членів, передбаченій ст. 104 Статуту ООН

[21, с. 2785–2788]. Це положення конкретизовано у статті I Конвенції про привілеї та імунітети ООН 1946 року, яка визнає за Організацією право укладати договори, набувати й відчужувати рухоме та нерухоме майно, а також бути стороною судового провадження [22]. Важливо відмежовувати міжнародну правосуб'єктність ООН від її правоздатності у внутрішньому праві: перша визначає статус Організації як суб'єкта міжнародного права, тоді як друга забезпечує можливість практично реалізовувати свої функції на території конкретної держави.

Вирішальне значення для встановлення міжнародно-правового статусу ООН мав консультативний висновок Міжнародного Суду у справі *«Відшкодування шкоди, зазнаної на службі Організації Об'єднаних Націй»*. Суд виходив із того, що суб'єкти будь-якої правової системи не обов'язково є однаковими за своєю природою або обсягом прав, а їхнє юридичне становище залежить від потреб відповідного співтовариства. Проаналізувавши цілі, функції, структуру та надані ООН повноваження, Суд установив, що Організація не була задумана лише як форум для узгодження дій держав. Статут наділив її постійними органами, власними функціями, правами стосовно держав-членів, правоздатністю, привілеями та імунітетами, а практика підтвердила її здатність укладати міжнародні угоди й діяти окремо від членів [23, с. 178–180].

Суд також сформулював положення, згідно з яким права й обов'язки міжнародної організації залежать від її цілей і функцій, визначених або таких, що впливають з установчого акта та розвинулися у практиці [23, с. 180]. У поєднанні з висновком про те, що ООН повинна вважатися наділеною тими повноваженнями, які, хоча прямо й не передбачені Статутом, необхідно впливають із нього як істотні для виконання покладених функцій, це положення заклало основу доктрини «передбачуваних» повноважень [24, с. 188–189]. Однак такі повноваження не є способом довільного розширення компетенції: вони можуть визнаватися лише за наявності необхідного функціонального

зв'язку з прямо закріпленими статутними завданнями.

С. Честерман, І. Джонстон і Д. Мелоун пов'язують міжнародну правосуб'єктність ООН із її здатністю вступати у юридично обов'язкові відносини з державами та іншими суб'єктами, укладати міжнародні договори і приватноправові контракти, набувати майно, користуватися привілеями й імунітетами та пред'являти вимоги для захисту власних прав і прав своїх агентів [25, с. 114–116]. При цьому окремі правові можливості Організації не повинні автоматично виводитися з абстрактного факту наявності правосуб'єктності. Правосуб'єктність означає принципову здатність бути носієм прав та обов'язків, тоді як кожне конкретне повноваження має ґрунтуватися на Статуті, правилах Організації або впливати з них за необхідністю.

У даному контексті необхідно розрізняти такі поняття, як «міжнародна правосуб'єктність», «компетенція» та «процесуальна здатність». Міжнародна правосуб'єктність означає загальну здатність ООН бути носієм міжнародних прав і обов'язків. Компетенція визначає предметні та функціональні межі, у яких Організація або її конкретний орган можуть реалізовувати такі права й обов'язки [26, с. 81]. Процесуальна здатність характеризує можливість використати певну процедуру захисту або врегулювання. Наявність матеріального права чи обов'язку не означає автоматичної можливості звернутися до будь-якого міжнародного суду або трибуналу: така можливість залежить від установчих документів відповідного органу, правил про доступ до нього, юрисдикційної згоди та компетенції органу ООН, що діє від імені Організації.

Тому визнання ООН суб'єктом міжнародного права створює необхідну, але недостатню передумову її участі у спірних правовідносинах. Статут надає Організації принципову здатність бути стороною міжнародної вимоги, укладати угоди, погоджувати способи врегулювання та вступати у правовідносини, з яких може виникнути спір. Проте конкретна форма її участі – пред'явлення вимоги, укладення компромісу, погодження на арбітраж,

звернення до спеціального механізму або участь в іншій процедурі – повинна мати самостійну компетенційну та юрисдикційну підставу.

Отже, конституційно-установча дія Статуту проявляється у створенні не лише системи органів, а й автономного суб'єкта міжнародного права, здатного вступати у власні правовідносини та захищати власні юридичні інтереси. Водночас ця автономія не є суверенною чи необмеженою. Її нормативним джерелом, функціональною основою та юридичною межею залишається сам Статут. Поєднання інституційної самостійності ООН із принципом спеціальності визначає її процесуальне становище у сфері врегулювання спорів: Організація може бути учасником спірних правовідносин лише в межах своєї компетенції, а доступ до кожної конкретної процедури потребує окремої правової підстави.

3. Статут ООН як акт, що закріплює основні принципи міжнародного права

Статут ООН має нормативний вимір, що виходить за межі внутрішнього правопорядку створеної ним Організації. Його преамбула, статті 1 і 2 не лише визначають програмні орієнтири діяльності ООН, а й закріплюють цілі, цінності та принципи, які набули значення засадничих параметрів сучасного міжнародного правопорядку. У даному контексті О. Шпакович та С. Владика слушно характеризують Статут ООН як універсальний багатосторонній договір особливого типу і значення, що визначає права й обов'язки держав-членів та водночас закріплює загальновизнані норми і принципи міжнародного права. Саме тому Статут може розглядатися як одне з основних джерел сучасного міжнародного права [27, с. 245]. У цьому виявляється його відмінність від установчих актів, спрямованих переважно на регулювання внутрішньоорганізаційних відносин: окремі положення Статуту одночасно виконують установчу, компетенційну та загальнонормативну функції.

На взаємозв'язок преамбули, цілей і принципів Статуту звертає увагу Ж.-П. Кот. За його спостереженням, початкова формула «Ми, народи

Об'єднаних Націй» відображає прагнення надати Статуту значення, ширше за звичайну міждержавну угоду. Водночас завершальна частина преамбули повертається до традиційної договірної конструкції, відповідно до якої уряди держав через своїх представників погодилися на створення Організації [28, пп. 1-12]. Отже, нормативний універсалізм Статуту поєднується з міждержавним способом його укладення: проголошені ним цінності та принципи претендують на загальне значення, однак юридичні наслідки кожного положення повинні визначатися з урахуванням його тексту, адресатів і місця у системі міжнародного права.

Такий спосіб побудови глави I Статуту ООН свідчить, що закріплені в ній положення мають неоднакову юридичну функцію. Цілі спрямовують діяльність Організації, визначають предметні межі її компетенції та слугують орієнтиром для тлумачення інших статутних норм. Принципи встановлюють основні правила поведінки Організації та держав-членів. Водночас не кожна мета безпосередньо породжує суб'єктивне право або процесуальний обов'язок, так само як належність певного положення до ст. 2 не усуває необхідності встановити його конкретних адресатів і нормативний зміст.

Для цілей цього дослідження ключове значення має принцип мирного врегулювання міжнародних спорів. У попередніх працях автора його розглянуто не лише як логічний наслідок (*a corollary*) заборони застосування сили, а й як самостійний обов'язок належної поведінки (*obligation of conduct*), що вимагає від суб'єктів міжнародного права добросовісно шукати правомірний і справедливий спосіб мирного врегулювання [29, с. 162–163; 30, с. 865–866]. Тому цей принцип не можна зводити до політичної декларації. Він вказує загальний нормативний напрям поведінки суб'єктів міжнародного права, однак сам по собі не завжди встановлює конкретну процедуру, належний форум чи юридичні наслідки врегулювання.

Пункт 1 ст. 1 Статуту ООН визначає однією з цілей ООН проведення мирними засобами, відповідно до принципів

справедливості та міжнародного права, залагоджування або вирішення міжнародних спорів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру [13]. У цій нормі мирне врегулювання є елементом функціонального призначення Організації та засобом досягнення її головної мети – підтримання міжнародного миру й безпеки. Посилання на справедливість і міжнародне право додатково засвідчує, що мирний характер процедури не вичерпує вимог до врегулювання: діяльність ООН має залишатися в межах права і враховувати нормативні критерії, закріплені у самому Статуті.

Пункт 3 ст. 2 конкретизує відповідну мету як обов'язок поведінки держав-членів, встановлюючи, що вони вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість [13]. Водночас буквальный зміст цієї норми має визначальне значення для встановлення її *ratione personae*: вона прямо адресована «членам Організації», тобто державам, які є сторонами Статуту. Тому питання про її застосування до міжнародних організацій не може вирішуватися шляхом ототожнення загального значення принципу з договірною обов'язковістю конкретного статутного положення.

Найпослідовніше такий обережний підхід обґрунтовує Е. Вейль. На її думку, п. 3 ст. 2 Статуту ООН не створює прямого договірної обов'язку для міжнародних організацій, оскільки його адресатами прямо названо членів ООН, тобто держави – сторони Статуту [31, с. 23–27]. Міжнародна організація, яка не є стороною Статуту, не може бути зв'язана цим положенням лише внаслідок власної правосуб'єктності або універсального політичного значення відповідної норми. Принцип *pacta tertiis nec nocent nec prosunt* вимагає окремої правової підстави для виникнення такого обов'язку.

Аргументація Е. Вейль не обмежується формальним посиланням на договірну природу Статуту. Вона також пов'язує формування п. 3 ст. 2 із міждержавною заборонаю силового врегулювання спорів. Первісний нормативний зміст принципу був спрямований насамперед на запобі-

гання застосуванню сили державами, тоді як міжнародні організації не володіють загальною компетенцією у сфері застосування сили і не перебувають у становищі, тотожному державному. Через це механічне перенесення міждержавної конструкції на міжнародні організації спотворювало б як текст, так і функціональну логіку норми [31, с. 23–25, 34–35].

Подібне застереження міститься і в підході Ж. Каена. Він не заперечує застосування загального міжнародного права до міжнародних організацій, але наголошує, що кожна конкретна норма має оцінюватися з огляду на природу та компетенцію відповідного суб'єкта [32, с. 522]. Якщо правило нерозривно пов'язане із суверенними повноваженнями держави, його буквально перенесення на міжнародну організацію може не мати юридичного сенсу. Стосовно принципу мирного врегулювання це вимагає розрізняти загальний обов'язок діяти мирними засобами та конкретні процесуальні наслідки, сформовані у відносинах між державами.

Окреслений підхід має дві істотні переваги. По-перше, він зберігає розмежування між договірною дією п. 3 ст. 2 Статуту ООН і можливим існуванням аналогічної звичаєвої норми. По-друге, не дає змоги виводити конкретні процесуальні обов'язки з абстрактного твердження про міжнародну правосуб'єктність організації. Водночас надмірно вузьке розуміння загального міжнародного права створює ризик фактичного виведення міжнародних організацій зі сфери дії основних принципів лише тому, що історично вони були сформульовані в міждержавному контексті.

Інший, ширший підхід обґрунтовують М. Форто, К. Даугірдас і К. Томушат. Його вихідною тезою є те, що міжнародні організації як суб'єкти міжнародного права не можуть бути ізольовані від загальних джерел міжнародного права. М. Форто заперечує існування загального правила, за яким міжнародні організації були б виведені з-під дії звичаєвого міжнародного права або загальних принципів права. На його думку, до них застосовуються норми, які за своїм предметом і природою здатні регулювати поведінку будь-якого суб'єкта міжнарод-

ного права, якщо спеціальний режим конкретної організації не передбачає іншого [33, с. 269–270, 274–275].

У свою чергу К. Даугірдас стверджує, що міжнародне право пов'язує міжнародні організації тією самою мірою, що й держави. На її переконання, звичаєве міжнародне право та загальні принципи права застосовуються до міжнародних організацій як базове (вихідне) правило, тоді як договори, за окремими винятками, не створюють для них зобов'язань без їхньої згоди. Норми установчого акта можуть становити *lex specialis*, що конкретизує або модифікує застосування загального міжнародного права, насамперед, у відносинах організації з її державами-членами. Водночас установчий акт не утворює герметичного правового режиму: він не допускає відступу від норм *jus cogens*, а загальне міжнародне право продовжує діяти як вихідна нормативна основа, зокрема у відносинах організації з державами, які не є її членами [34, с. 5–7, 64–69].

У цьому підході принцип мирного врегулювання міжнародних спорів може поширюватися на міжнародні організації не тому, що п. 3 ст. 2 безпосередньо створює для них договірний обов'язок, а тому, що закріплений у ньому принцип набув самостійного загального міжнародно-правового значення. Міжнародна організація, будучи суб'єктом міжнародного права, не може претендувати на загальне звільнення від фундаментальної вимоги вирішувати міжнародні спори мирними способами. Водночас конкретний зміст цієї вимоги має визначатися з урахуванням її функціональної спеціалізації, компетенції та спеціальних правил.

Отже, зміст доктринальної дискусії не вичерпується питанням про застосовність принципу мирного врегулювання міжнародних спорів до міжнародних організацій. Вона охоплює принаймні три взаємопов'язані питання: чи є п. 3 ст. 2 Статуту ООН безпосередньою договірною підставою обов'язку міжнародної організації; чи сформувався поза Статутом загальний принцип, обов'язковий для організацій; який конкретний процесуальний зміст може мати цей принцип щодо суб'єкта, компетенція якого є похідною і спеціальною.

На перше питання слід дати негативну відповідь: п. 3 ст. 2 текстуально адресований державам-членам і не може автоматично створювати договірний обов'язок для міжнародних організацій. Друге питання потребує диференційованого підходу. Міжнародні організації не можуть бути виведені з-під дії загального міжнародного права, а тому принцип мирного врегулювання спорів у його основному нормативному значенні може поширюватися на них як на суб'єктів міжнародного правопорядку. У цій частині погляди М. Форто, К. Даугірдас і К. Томушата повніше відображають системну єдність міжнародного права та функціональну природу правосуб'єктності міжнародних організацій.

Водночас загальна застосовність принципу не означає автоматичного перенесення на міжнародні організації повного змісту міждержавного обов'язку. Його дія повинна визначатися *mutatis mutandis*: з урахуванням природи організації, меж її компетенції, характеру спірних правовідносин та наявності спеціального правового режиму [30, с. 868–869]. У цьому полягає раціональне ядро застереження Ж. Каена щодо матеріальної сумісності норми з природою відповідного суб'єкта [32, с. 522].

Третє питання стосується конкретних позитивних процесуальних обов'язків. Навіть якщо визнати, що міжнародна організація загалом пов'язана принципом мирного врегулювання міжнародних спорів, із цього не випливає обов'язок застосувати певний засіб, погодитися на арбітраж чи судову юрисдикцію або забезпечити досягнення конкретного результату. Такі обов'язки виникають на підставі установчого акта, міжнародного договору, угоди про штаб-квартиру, конвенції про привілеї та імунітети, арбітражного застереження, контракту або іншого належного правового акта.

У такому розумінні принцип установлює для міжнародних організацій загальну вимогу утримуватися від використання неправомірних способів розв'язання спорів, діяти добросовісно, не загострювати спір і не перешкоджати застосуванню погоджених мирних процедур. Водночас конкретний обов'язок

вести переговори, передати спір на арбітраж, звернутися до судового чи іншого механізму або виконати рішення виникає лише за наявності спеціальної компетенційної, договірної чи іншої міжнародно-правової підстави. Отже, у діяльності міжнародних організацій цей принцип виявляється не як універсальна процесуальна схема, а як загальна вимога правомірної та добросовісної поведінки, що конкретизується спеціальними правовими режимами.

Практичним підтвердженням окресленого підходу є договірна практика самих міжнародних організацій. Угоди про штаб-квартиру, договори про привілеї та імунітети, а також інші міжнародні угоди за їхньою участю нерідко містять переговорні або арбітражні застереження. Такі застереження перетворюють загальну вимогу мирного врегулювання спорів на конкретний процесуальний обов'язок [30, с. 868]. Вирішальною у цих випадках є не дія п. 3 ст. 2 Статуту ООН *per se*, а наявність спеціальної правової підстави, яка прямо передбачає відповідну процедуру. Цей висновок узгоджується з позицією Спеціального доповідача Комісії міжнародного права ООН А. Райніша, який наголошує на різноманітності спорів за участю міжнародних організацій і залежності належного способу їх урегулювання від конкретної міжнародно-правової підстави [35, с. 11–12, 69; 36, с. 12, 84, 97].

4. Стаття 33 Статуту ООН – універсальний каталог мирних засобів врегулювання міжнародних спорів

Окремого аналізу потребує ст. 33 Статуту ООН, оскільки саме в ній загальний принцип мирного врегулювання набуває процедурної конкретизації. Норма адресована «сторонам будь-якого спору», продовження якого може загрожувати підтриманню міжнародного миру й безпеки, і вимагає від них насамперед самостійно шукати його розв'язання. Її розміщення на початку глави VI відображає поєднання двох засад: первинної відповідальності сторін за врегулювання та допоміжної інституційної відповідальності ООН щодо спорів, здатних набути безпечового виміру [37, с. 1404–1406; 38, с. 166–168].

Статтю 33 слід тлумачити у системному зв'язку з п. 3 ст. 2 Статуту. Вона не встановлює відокремленого від нього універсального обов'язку й сама по собі не змінює кола суб'єктів, зв'язаних Статутом як міжнародним договором. Її призначення полягає у визначенні способів реалізації вже наявної вимоги мирної поведінки, а також у закріпленні обов'язку сторін не залишатися пасивними перед небезпекою тривалого спору. Тому договірна застосовність цієї норми до міжнародних організацій залежить від окремої правової підстави, тоді як наведений у ній каталог має ширше системне значення.

Універсальність ст. 33 полягає не в автоматичному поширенні кожного її припису на всіх суб'єктів міжнародного права, а в узагальненні основних моделей мирного врегулювання. Як зазначають Д. Карон і К. Томушат, процедури, названі у цій статті, орієнтують також інших суб'єктів міжнародного права тією мірою, якою на них поширюється принцип мирного врегулювання і відповідний засіб є для них доступним [38, с. 168]. Для міжнародних організацій це розмежування має особливе значення: загальна доступність певного виду процедури ще не означає наявності компетенції конкретної організації або юрисдикції конкретного органу.

Поняття «мирні засоби» охоплює процедури, що виключають односторонній примус як спосіб вирішення спору та ґрунтуються на юридичній рівності учасників. Водночас ступінь процесуальної формалізації цієї рівності є різним: у переговорах сторони безпосередньо контролюють предмет, порядок і результат взаємодії, тоді як в арбітражі або судовому розгляді рівність забезпечується заздалегідь визначеними правилами, незалежністю третьої сторони й однаковими процесуальними можливостями. Саме тому ст. 33 не створює єдиного механізму, а об'єднує неоднорідні за правовою природою процедури в систему мирного врегулювання.

У доктрині цей каталог традиційно поділяють на дві великі групи. До дипломатично-політичних засобів належать переговори, добрі послуги, розслідування або встановлення фактів, посе-

редництво, примирення та врегулювання у межах міжнародних організацій чи конвенційних систем. Вони не завершуються рішенням, обов'язковим для сторін незалежно від їхньої подальшої згоди. Міжнародні засоби ад'юдикації, відомі також як правові, юридичні чи юрисдикційні засоби, – арбітраж і судовий розгляд – передбачають передання спору незалежній третій стороні, яка застосовує право та ухвалює обов'язкове рішення у межах наданої їй компетенції [39, с. 533–546; 40, с. 273–290; 41, с. 356–366; 42, с. 238–250; 43, с. 469–475].

Послідовність переліку в ст. 33 не є цілком випадковою: від переговорів до юрисдикційних процедур загалом зростають формалізація, інтенсивність участі третьої сторони та значення правових критеріїв [42, с. 239–240; 44, пп. 36–38]. Проте ця функціональна градація не перетворює перелік на юридичну ієрархію. Перший у тексті засіб не має автоматичного пріоритету над наступним, а судовий розгляд не є лише останньою сходиною, доступною після безрезультатного використання всіх інших процедур. Вибір визначається природою спору, згодою сторін і спеціальним правовим режимом [37, с. 1420; 39, с. 530–531; 44, п. 31; 45, с. 437; 46, с. 7; 47, с. 191].

Перелік має відкритий характер, що безпосередньо впливає з формули «інші мирні засоби за своїм вибором» [13]. Зокрема, ст. 33 не згадує добрих послуг (*good offices*), хоча вони давно визнані самостійним засобом мирного врегулювання [48, с. 508]. Сторони можуть також модифікувати відому процедуру, поєднати кілька засобів у межах одного механізму або створити нову гібридну модель [44, п. 60–67; 49, с. 1164–1165]. Отже, каталог виконує не вичерпну кодифікаційну, а типологічну функцію: фіксує базові способи врегулювання, залишаючи простір для процесуальної автономії та інституційного розвитку.

Переговори посідають у цій системі особливе, але не привілейоване місце. Вони є найменш формалізованим способом, не потребують зовнішнього учасника й дають сторонам найбільший контроль над предметом та можливим компромісом. Обмін позиціями часто стано-

вить практичний мінімум добросовісного пошуку рішення, оскільки без комунікації важко визначити розбіжність і погодити іншу процедуру. Однак із цього не впливає загальна вимога обов'язково провести або вичерпати переговори до звернення до іншого доступного засобу [39, с. 533–534; 40, с. 275–276; 41, с. 357; 42, с. 240–241; 43, с. 469–470; 48, с. 495–502; 49, с. 1168–1172; 50, с. 387–388].

Розслідування, або встановлення фактів, спрямоване насамперед на усунення розбіжностей щодо фактичних обставин. Незалежний орган не обов'язково пропонує остаточне врегулювання, але створює спільну доказову основу, без якої переговори чи інша процедура можуть бути заблоковані. Цей засіб здатний діяти автономно або як елемент складнішого механізму – наприклад, передувати примиренню, арбітражу чи розгляду спору міжнародним органом. Його значення особливо помітне у спорах, де юридична оцінка безпосередньо залежить від технічних, фінансових або операційних фактів [39, с. 537–538; 40, с. 277–279; 41, с. 360–362; 42, с. 243–244; 43, с. 471–472; 48, с. 502–507; 49, с. 1174–1176; 50, с. 390].

Добрі послуги, посередництво і примирення об'єднують участь третьої сторони без повноваження нав'язати обов'язкове рішення. За добрих послуг третя сторона відновлює контакт і створює умови для переговорів; посередник активніше бере участь у пошуку взаємоприйнятної формули; примирювальний орган, як правило, досліджує факти та подає сторонам мотивовані пропозиції. Межі між цими формами можуть бути рухомими, а їхня ефективність залежить від довіри, належного мандата й готовності сторін співпрацювати, оскільки запропонований результат сам по собі не є обов'язковим [39, с. 535–537; 40, с. 276–277, 279–283; 41, с. 359–360, 363; 42, с. 242–245; 43, с. 470–472; 48, с. 507–513; 49, с. 1173–1174, 1176–1178; 50, с. 388–389, 391–392].

Звернення до регіональних органів або конвенційних систем вирізняється тим, що третя сторона виступає не лише посередником, а й суб'єктом, наділеним

заздалегідь визначеною інституційною компетенцією. Регіональний механізм може надавати добрі послуги, проводити розслідування, здійснювати примирення або пропонувати іншу процедуру, пристосовану до особливостей відповідного правопорядку [40, с. 283; 42, с. 250–254; 44, п. 53–59; 49, с. 1193–1202; 50, с. 392; 51, с. 649–650]. Цей елемент каталогу підкреслює його інституційну відкритість: ст. 33 охоплює не лише способи дій сторін, а й організаційні середовища, у яких такі способи можуть реалізовуватися на універсальному, регіональному чи спеціалізованому рівні.

Арбітраж поєднує обов'язковість результату з широкою процесуальною автономією. Сторони можуть визначити склад трибуналу, межі його компетенції, застосовне право, правила провадження та режим конфіденційності [39, с. 541–544; 40, с. 294–300; 41, с. 363–365; 42, с. 247–249; 43, с. 472–474; 48, с. 513–521; 49, с. 1211–1231; 51, с. 652–653]. Саме ця гнучкість робить арбітраж особливо придатним для спорів за участю міжнародних організацій, коли постійний судовий орган не має необхідної юрисдикції *ratione personae*. Водночас доступ до арбітражу не виникає із самого згадування цього засобу у ст. 33: він потребує арбітражної угоди, компетенції організації погодитися на неї та процедури, здатної забезпечити обов'язковий і виконуваний результат [35, с. 69, 76–78; 36, с. 32, 34, 97–98].

Судове врегулювання також належить до способів вирішення спору незалежною третьою стороною з ухваленням обов'язкового рішення. Проте його інституційна форма, коло суб'єктів, які мають доступ до суду, та межі компетенції визначаються статутом конкретного судового органу й юрисдикційною згодою [39, с. 544–546; 40, с. 285–286; 42, с. 249–250; 43, с. 474–475; 49, с. 1231–1268; 50, с. 392–398; 51, с. 653–658]. Отже, ст. 33 визнає судовий розгляд як загальний вид мирного засобу, але не відкриває автоматичного доступу до будь-якого міжнародного суду. Для міжнародних організацій принциповим є розмежування між належ-

ністю засобу до загального каталогу та процесуальною доступністю конкретного форуму (спеціальні межі доступу до Міжнародного Суду ООН розглядаються у частині 6 цієї статті).

Свобода вибору засобу врегулювання передбачає наявність згоди сторін і водночас окреслює межі її реалізації. Жодна зі сторін не може односторонньо нав'язати іншій посередництво, примирення, арбітраж чи судовий розгляд, якщо обов'язок вдатися до відповідної процедури не встановлений попередньою домовленістю або іншою належною правовою підставою. Форма такої згоди залежить від характеру й ступеня формалізації обраного засобу: участь у переговорах або посередництві може підтверджуватися поведінкою сторін і конклюдентними діями, тоді як арбітраж чи судове врегулювання зазвичай потребують чіткої юрисдикційної підстави. Для міжнародної організації ця згода додатково має узгоджуватися з її установчим актом, межами компетенції та принципом спеціальності. [35, с. 16–17, 69, 76–78; 36, с. 83–84, 97–98].

Відсутність ієрархії мирних засобів врегулювання спорів означає також відсутність загального обов'язку сторін послідовно вичерпати всі передбачені ст. 33 Статуту ООН процедури перед зверненням до іншого засобу. У цьому контексті А. Петерс слушно заперечує існування в загальному міжнародному праві своєрідної «драбини» процедур урегулювання спорів, яка нібито вимагала б руху від найменш інтенсивних і найбільш чутливих до суверенітету засобів до більш інституціоналізованих або юрисдикційних механізмів. Такий підхід, на її думку, ґрунтується на застарілому уявленні про суверенітет як «фундаментальне право», відступ від якого можливий лише у формі поступової міжнародно-правової поступки [52, с. 14–15]. Відповідно, незавершені дипломатичні переговори або консультації самі по собі не блокують звернення до доступного юрисдикційного чи іншого погодженого механізму врегулювання спору.

Подібна логіка простежується і у поглядах Л. Кафліша та К. Оллерс-Фрам, які пов'язують вибір конкретного

засобу передусім із добровільною співпрацею та згодою сторін, а не з формальним пріоритетом одного способу врегулювання над іншим [40, с. 273–275; 45, с. 437]. Водночас така свобода вибору не усуває загального обов'язку сторін діяти добросовісно та продовжувати пошук мирного рішення спору.

Загальна свобода вибору може бути конкретизована *lex specialis*. Установчий акт, міжнародний договір або спеціальна угода можуть передбачати обов'язкові консультації, строк для переговорів, подальше примирення, а в разі їх безрезультатності – арбітраж чи судовий розгляд. Тоді послідовність має юридичне значення не через порядок слів у ст. 33, а внаслідок попередньо вираженої згоди сторін. Така конструкція не заперечує процесуальної автономії: її реалізація переноситься на момент укладення договору, після чого погоджені передумови та строки стають обов'язковими для учасників [38, с. 170; 39, с. 530–531].

Пункт 2 ст. 33 доповнює автономію сторін інституційним компонентом: Рада Безпеки може, якщо вважає це необхідним, закликати їх урегулювати спір такими засобами. Йдеться про сприяння поверненню сторін до мирної процедури, а не про автоматичне вилучення спору з-під їхнього контролю. Цей механізм слід відмежовувати від примусових заходів глави VII, які мають іншу правову природу. Таким чином, ст. 33 координує первинну відповідальність сторін і превентивну функцію ООН, не змішуючи мирне врегулювання з примусовим підтриманням миру [37, с. 1405; 38, с. 166–167].

Для міжнародних організацій каталог ст. 33 має значення передусім як систематизований перелік доступних процедурних механізмів. У консультативному висновку у справі «Відшкодування шкоди, завданої на службі Організації Об'єднаних Націй» 1949 року Міжнародний Суд визнав спроможність ООН пред'являти міжнародні вимоги й використовувати звичайні способи їх урегулювання: «компетенція висувати міжнародну претензію означає для тих, хто нею володіє, здатність вдаватися до звичаєвих методів, визнаних міжнародним правом, для встановлення, пред'явлення

та врегулювання претензій. Серед цих методів можна назвати протест, запит про проведення розслідування, переговори, а також клопотання про передачу справи на розгляд арбітражного трибуналу або Суду» [23, с. 178–180; 53, с. 41]. Проте вибір кожної процедури має ґрунтуватися на функціях і компетенції організації, згоді іншої сторони, предметі спору та правилах відповідного форуму. Ст. 33 не замінює жодної з цих спеціальних підстав.

Міжнародні організації можуть бути не лише сторонами спору, а й організаторами та адміністраторами процедур мирного врегулювання: надавати добрі послуги, здійснювати посередництво, встановлювати факти, проводити примирення або адмініструвати арбітраж. У цьому виявляється ще один аспект універсальності каталогу: він описує водночас процесуальні можливості сторін і функції міжнародних інституцій. Така рамка дає змогу порівнювати різні процедури за їх доступністю, гнучкістю, обов'язковістю та інституційною придатністю до конкретного спору. Отже, для спорів за участю міжнародних організацій ст. 33 виконує класифікаційну, орієнтаційну та інтерпретаційну функції, тоді як обов'язковість, суб'єктний склад і юридичний результат конкретної процедури визначаються *lex specialis*, тобто спеціальним правовим режимом.

5. Статут ООН у системі *core rules* врегулювання спорів за участю міжнародних організацій

Доктринальне осмислення міжнародно-правової основи врегулювання спорів за участю міжнародних організацій виявляє дві методологічні крайнощі. Її не можна зводити лише до основних принципів міжнародного права, які не визначають усіх компетенційних, юрисдикційних і процедурних умов. Водночас недоцільно отождествлювати її з усім правом міжнародних організацій, значна частина якого безпосередньо спору не стосується і не впливає на його врегулювання.

Для подолання цих крайнощів у дослідженні пропонується використовувати концепцію *core rules* (засадничих, базових правил) як аналітичну модель, за допомогою якої міжнародно-правова

основа постає функціонально визначеним нормативним ядром. До нього належать принципи і норми, які безпосередньо регулюють відносини, пов'язані із виникненням, розглядом, врегулюванням конкретного спору та реальним втіленням у життя (виконанням) результатів його врегулювання [54, с. 23–24]. *Core rules* не є новим джерелом права чи самостійною, формально відокремленою нормативною категорією.

Критерієм віднесення норми до *core rules* є не її місце у формальній системі джерел, а безпосередня й необхідна функція у правовому режимі відповідного спору. Основні принципи міжнародного права входять до цього ядра саме як системоутворювальний елемент: вони задають нормативну рамку, в якій належно тлумачаться спеціальні правила. Такий підхід поєднує загальні та спеціальні приписи, не змішуючи їхніх ролей.

Функціонально *core rules* групуються навколо чотирьох питань: правової здатності організації бути учасником спору (тобто, її «спороздатності»); доступного засобу мирного врегулювання й форуму; матеріальних меж правомірної поведінки міжнародної організації та інших учасників спору; юридичного ефекту результату врегулювання спору. Типологія є умовною: одна норма може виконувати кілька функцій, а конкретний склад ядра змінюється залежно від сторін, предмета та обраної процедури. У цій перспективі слід проаналізувати і Статут ООН.

Статут є системоутворювальним, але не вичерпним центром *core rules*. Він визначає цілі й принципи ООН (ст. 1-2), систему її органів (ст. 7), розподіл компетенції між основними органами та засади зовнішньої діяльності [13]. Проте не кожне його положення має значення для кожного спору: належність до нормативного ядра встановлюється функціонально, через зв'язок із предметом, учасниками, процедурою та результатом врегулювання.

Перший блок утворюють положення про правосуб'єктність і компетенцію. Хоча Статут прямо не проголошує ООН юридичною особою, її цілі, організаційна структура та правоздатність (ст. 1, 7, 22, 104) дали Міжнародному Суду ООН під-

стави визнати Організацію носієм міжнародних прав і обов'язків, здатним пред'являти вимоги [23, с. 178–180]. Без цього неможливо визначити її участь у спірному правовідношенні.

Правосуб'єктність не тотожна необмеженій дієздатності. Орган, уповноважений формувати й виражати волю ООН, а також межі його представницьких повноважень визначаються розподілом компетенції між Генеральною Асамблеєю (ст. 10–17), Радою Безпеки (ст. 24–26), Секретаріатом (ст. 97–101) і Судом (ст. 92–96). Правоздатність у внутрішніх правопорядках та імунітети (ст. 104–105) можуть водночас спрямувати спір від національного суду до переговорів, арбітражу або іншого механізму [13].

Другий блок охоплює спосіб і форум врегулювання. У межах Статуту ООН каталог мирних засобів та інституційні механізми (ст. 33–38) співіснують із судовим і консультативним механізмами (ст. 92–96) [13]. Однак ці положення не створюють єдиного провадження. Вони формують загальну процесуальну архітектуру, всередині якої доступ до конкретного засобу залежить від компетенції, згоди та правил форуму.

Стаття 33 належить до *core rules* як орієнтаційна норма, але не як самодостатня юрисдикційна підстава. Її відкритий каталог дозволяє визначити можливі види процедур, проте не надає організації автоматичного доступу до арбітражу чи суду. Такий доступ встановлюють установчий акт, спеціальний договір, арбітражне застереження, статут судового органу або інша форма належно вираженої згоди [37, с. 1404–1406; 38, с. 166–171].

Конфігурація процесуальних *core rules* змінюється залежно від категорії спору. Для спору ООН із державою визначальними можуть бути міжнародний договір та арбітражне застереження; для спору з контрагентом – умови контракту, імунітет та погоджений альтернативний засіб; для службового спору – правила внутрішнього правосуддя (ст. 22, 101) [13]. Статут створює інституційну передумову цих режимів, але не підміняє їхнього спеціального процесуального змісту.

Консультативна юрисдикція (ст. 96) ілюструє багатофункціональність норм: вона відкриває органіві процедурний канал звернення до Суду, тоді як висновок може уточнити обсяг повноважень Організації або спеціалізованої установи. У висновках у справі «Певні видатки Організації Об'єднаних Націй» 1962 року [9] та «Законність застосування державою ядерної зброї в збройному конфлікті» 1996 року [10] процесуальна норма стала інструментом визначення компетенційних і матеріальних меж.

Відсутність у Статуті завершеної моделі для всіх спорів не спростовує запропонованої концепції, а підтверджує її функціональний характер. Доповіді Спеціального доповідача Комісії міжнародного права ООН А. Райніша засвідчують множинність учасників, предметів і процедур: переговори застосовуються широко, тоді як арбітраж або судовий розгляд часто залежать від наявності спеціально створеного механізму [35, с. 11, 69, 76–78; 36, с. 10–14, 83–84; 53, с. 11, 14, 39–42]. Тому склад нормативного ядра має визначатися для кожного конкретного спору, а не абстрактно.

Третій блок становлять матеріальні критерії оцінки поведінки: мирне врегулювання (п. 3 ст. 2; ст. 33), незастосування сили (п. 4 ст. 2), суверенна рівність (п. 1 ст. 2), добросовісне виконання зобов'язань (п. 2 ст. 2), а також положення глав VI і VII [13]. Ці принципи не конкурують зі спеціальними правилами, а виконують системоутворювальну функцію: окреслюють нормативні межі, у яких тлумачаться компетенція, процедура та матеріальні права.

Проте значення статутної норми саме по собі ще не зумовлює її включення до *core rules* кожного спору. Повноваження Ради Безпеки (ст. 39–42), право на самооборону (ст. 51) або положення про міжнародне співробітництво (ст. 55–56) набувають такого статусу лише за наявності зв'язку з предметом конкретних правовідносин [13]. Функціональний критерій запобігає включенню до нормативного ядра всього Статуту лише з огляду на його юридичну й політичну вагу.

Так само загальний обов'язок мирної поведінки (п. 3 ст. 2; ст. 33) не встанов-

лює для міжнародної організації повного набору процесуальних обов'язків. Щоб вимога провести переговори, передати спір до арбітражу або прийняти обов'язкове рішення стала елементом правового режиму, необхідна компетенційна чи договірна підстава. У такий спосіб виявляється взаємодія системоутворювальних принципів і спеціальних *core rules*.

Статутне ядро матеріального регулювання не є самодостатнім. Критерії правомірності можуть впливати зі звичаєвого міжнародного права, норм *jus cogens*, загальних принципів права, норм про відповідальність міжнародних організацій, угод про привілеї та імунітети й договору, з якого виник спір. Отже, Статут визначає вихідні орієнтири, тоді як склад застосовного права формується через взаємодію загальних і спеціальних міжнародно-правових норм.

Четвертий блок визначає юридичні наслідки результату врегулювання: обов'язковість рішень Ради Безпеки для держав-членів (ст. 25), виконання рішень Міжнародного Суду ООН (ст. 94), вирішення колізії між статутними та договірними зобов'язаннями (ст. 103) [13]. Належність цих норм до *core rules* залежить від форми завершення спору – рекомендації, обов'язкового рішення, арбітражної угоди, консультативного висновку чи іншого погодженого результату.

Багатофункціональність положень не руйнує запропонованої типології. Стаття 103 одночасно визначає застосовне право й наслідок колізії; ст. 25 поєднує компетенцію Ради Безпеки з обов'язковістю її рішень; ст. 96 встановлює процесуальний канал, здатний породити компетенційні та матеріальні наслідки. Отже, групи *core rules* є не рубриками джерел, а функціональними напрямками, через які розкривається правовий режим спору.

Статут ООН посідає центральне, але не монопольне місце у системі *core rules*. Він створює суб'єкта, розподіляє компетенцію, закріплює принципи, каталог процедур, інституційні канали та правила визначення юридичних наслідків. Прогалини заповнюють договори, правила організації (*rules of the organization*), угоди про штаб-квартиру, норми про

імунітети й відповідальність, арбітражні застереження та статuti судових органів. Їхня функціональна взаємодія забезпечує юридичну можливість, процедурну визначеність і результативність урегулювання спору.

6. Статут Міжнародного Суду ООН у системі врегулювання спорів за участю міжнародних організацій

Судово-юрисдикційний вимір Статуту ООН зумовлений особливим становищем Міжнародного Суду як головного судового органу Організації та включенням його Статуту до установчої системи ООН. Це поєднання створює єдину нормативну конструкцію, у межах якої загальний принцип мирного врегулювання спорів співвідноситься з інституційно оформленою судовою функцією, а компетенція Суду визначається одночасно Статутом ООН, Статутом Суду та ухваленими на його підставі процесуальними актами.

Б. Конфорті та К. Фокареллі зазначають, що Суд створено передусім для судового врегулювання правових спорів між державами, а його організація визначається Статутом, доданим до Статуту ООН та інтегрованим до нього [55, с. 151-153]. Водночас включення Суду до системи ООН надає його функціям ширшого інституційного значення. Він не лише вирішує передані йому міждержавні спори, а й через консультативну юрисдикцію бере участь у правовому забезпеченні діяльності Організації та її спеціалізованих установ.

Інкорпорація Статуту Суду до Статуту ООН має не лише формальне, а й системне значення. Участь у Статуті ООН автоматично означає участь у Статуті Суду відповідно до п. 1 ст. 93 [13]. Таким чином, держави-члени одночасно включаються до політичної та судової інституційної системи ООН. Вони не можуть залишатися членами Організації, відмовившись в односторонньому порядку від статусу учасника Статуту Суду. Водночас участь у Статуті Суду не означає автоматичного визнання його юрисдикції щодо будь-якого спору: остання, як і раніше, залежить від спеціально вираженої згоди держав.

Статус Суду як головного судового органу не перетворює його на міжнародний аналог національного верховного або

конституційного суду. Г. Тірлвей наголошує, що Суд не має універсальної юрисдикції та не посідає інституційно вищого становища щодо держав або інших міжнародних судів. Він є постійним механізмом мирного вирішення міждержавних спорів, доступним тією мірою, якою держави погодилися визнати його юрисдикцію [56, с. 3-4].

Водночас характеристика Суду як головного судового органу підкреслює його незалежність. Ст. 7 Статуту ООН ставить Суд в один ряд з іншими головними органами Організації [13], але не створює між ними відносин підпорядкування. Як зазначає Ш. Розенн, формула «головний судовий орган» означає, що під час здійснення судових функцій Суд не є підзвітним або підконтрольним жодній зовнішній інституції. Його місце серед головних органів визначається принципом *par in parem non habet imperium*, а не ієрархічною моделлю [57, с. 107-116, 140-145].

Тому статус Суду доцільно визначати через поєднання інституційної належності та функціональної незалежності. Він не є окремою міжнародною організацією і не володіє самостійною міжнародною правосуб'єктністю, тотожною правосуб'єктності ООН. Суд є органом Організації, створеним її установчою системою, однак наділеним нормативно відокремленою судовою компетенцією, власною внутрішньою структурою та спеціальними гарантіями незалежності.

Для врегулювання спорів за участю міжнародних організацій принципове значення має закріплена Статутом Суду асиметрія між міжнародною правосуб'єктністю та процесуальним доступом. У консультативному висновку «Відшкодування шкоди, зазнаної на службі Організації Об'єднаних Націй» Суд визнав здатність ООН бути носієм міжнародних прав, пред'являти вимоги й використовувати звичайні способи їх урегулювання [23, с. 178-180]. Однак така матеріально-правова здатність не тотожна *locus standi*: міжнародна організація може бути носієм права або обов'язку, що становить предмет спору, але не набуває через це статусу сторони у провадженні перед Судом.

Пункт 1 ст. 34 Статуту Суду прямо встановлює, що сторонами у справах перед Судом можуть бути лише держави [13]. Йдеться про чітке обмеження юрисдикції *ratione personae*, яке не може бути подолане розширювальним тлумаченням міжнародної правосуб'єктності організацій. Саме ця процесуальна норма, а не відсутність у міжнародної організації матеріальних прав або міжнародної правосуб'єктності, виключає її з кола позивачів і відповідачів.

Обмеження п. 1 ст. 34 має істотні практичні наслідки. Міжнародна організація не може безпосередньо звернутися до Суду з вимогою про порушення державою укладеної з нею міжнародної угоди. Так само держава не може пред'явити позов проти міжнародної організації, навіть якщо вважає, що остання порушила міжнародне зобов'язання. Спроба перенести відповідний спір у позовне провадження шляхом звернення проти держав-членів організації також не завжди є юридично можливою, оскільки права, обов'язки та поведінка організації не можуть автоматично приписуватися її членам.

Виключення міжнародних організацій із кола сторін не означає їх повного усунення з позовного провадження. Відповідно до п. 2 ст. 34 Суд може запитувати у публічних міжнародних організацій інформацію, що має значення для справи, та приймати інформацію, подану ними з власної ініціативи. Якщо постає питання тлумачення установчого акта міжнародної організації або міжнародної конвенції, ухваленої на його підставі, п. 3 ст. 34 зобов'язує Секретаря Суду повідомити відповідну організацію та передати їй письмові матеріали. Така участь сприяє повноті розгляду, але не перетворює організацію на позивача чи відповідача [58, с. 662–666].

У консультативному провадженні роль міжнародних організацій є ширшою. Стаття 96 Статуту ООН та стаття 65 Статуту Суду дозволяють Генеральній Асамблеї і Раді Безпеки звертатися з будь-яким юридичним питанням, а іншим органам ООН і спеціалізованим установам – за наявності уповноваження та у межах їхньої діяльності [59, с. 2590–2594; 60, с. 1789–1795]. У такий спосіб юри-

дичні питання, пов'язані з правами, обов'язками, компетенцією або відповідальністю міжнародної організації, можуть бути передані на розгляд Суду поза межами позовного провадження.

Консультативна юрисдикція має власну правову природу. Як зазначає Г. Тірлвей, її підставою є не індивідуальна згода сторін конкретного спору, а колективна згода держав, виражена у Статуті ООН, Статуті Суду та, за потреби, інших міжнародних угодах [56, с. 61–64]. Тому відсутність згоди держави або міжнародної організації, безпосередньо заінтересованої у відповіді, не усуває компетенції Суду. Вона може враховуватися під час вирішення питання про доцільність надання висновку та необхідність зберегти судовий характер процедури.

Консультативна процедура не повинна, однак, ототожнюватися з позовним провадженням або використовуватися як його простий заміник. Запит подає компетентний міжнародний орган, а не сторона спірних правовідносин; саме цей орган формулює юридичне питання; формальних позивача і відповідача немає; Суд надає відповідь органу, що звернувся, а не ухвалює рішення *inter partes*. Навіть коли запит фактично пов'язаний з існуючим спором, міжнародна організація не набуває *locus standi*, якого не має за п. 1 ст. 34 Статуту Міжнародного Суду ООН [13].

Учасники консультативного провадження не контролюють його предмет і не набувають статусу сторін. Міжнародна організація може подати інформацію та правову аргументацію, необхідні для представлення її інституційної перспективи, але не може самостійно змінити поставлене питання, вимагати вирішення власної позовної вимоги або автоматично призначити суддю *ad hoc*. Жодна держава чи організація за загальним правилом не зв'язана консультативним висновком так, як сторони позовної справи зв'язані рішенням Суду [56, с. 109–110].

Відповідно до п. 2 ст. 66 Статуту Суду міжнародна організація, яку Суд вважає здатною надати релевантну інформацію, може бути запрошена подати письмове або усне пояснення. Пункт 4 ст. 66 також допускає коментування позицій,

поданих іншими державами й організаціями, у межах, визначених Судом. Це забезпечує представлення інституційної перспективи організації та дозволяє Суду одержати інформацію, якої він не міг би отримати лише від держав [61, с. 1822–1824].

Отже, ст. 34 і 66 утворюють дві різні процесуальні моделі участі міжнародних організацій. У позовних справах їх залучення має обмежений інформаційний характер і підпорядковане предмету міждержавного спору. У консультативному провадженні можливості подати письмові й усні пояснення та прокоментувати позиції інших учасників є ширшими, проте також не створюють статусу сторони. Саме це розмежування не дозволяє розглядати консультативний механізм як спосіб обходу персональних меж позовної юрисдикції Суду.

Г. Тірлвей звертає увагу на те, що ст. 59, обмежуючи обов'язкову силу рішення сторонами конкретної справи, водночас не усуває ширшого авторитету практики Суду. Його попередні рішення формально не є загальнообов'язковими прецедентами, однак Суд послідовно враховує власну практику, а сформульовані ним правові позиції впливають на тлумачення і розвиток міжнародного права [56, с. 133–138].

У певних випадках спеціальний договір може надати консультативному висновку обов'язкової сили для його учасників. Такий ефект походить не безпосередньо зі ст. 65–68 Статуту Суду, а з попередньої договірної згоди суб'єктів прийняти майбутній висновок як остаточне вирішення визначеного правового питання. Тому навіть ця модель не перетворює консультативне провадження на позовне: вона лише поєднує загальний статутний механізм із спеціальною юрисдикційною підставою.

Отже, судово-юрисдикційний компонент *core rules* не обмежується положеннями про існування Суду. Він охоплює норми, що визначають місце Суду в системі ООН, його незалежність від інших головних органів, джерела компетенції, суб'єктний склад проваджень, форми участі міжнародних організацій, підстави позовної та консультативної юрисдикції,

юрисдикційні наслідки рішень і висновків, а також співвідношення цих механізмів з іншими процедурами врегулювання спорів.

Статут Міжнародного Суду ООН водночас виявляє структурне обмеження системи ООН: попри визнання міжнародних організацій суб'єктами міжнародного права, їхній доступ до позовної юрисдикції головного судового органу Організації залишається закритим, оскільки сторонами у справах перед Судом можуть бути лише держави [35, с. 28–29; 53, с. 11, 30–31]. Передбачена ст. 34 Статуту Суду можливість подання інформації міжнародними організаціями, а також консультативне провадження не замінюють їхнього *locus standi* у позовному процесі й лише частково пом'якшують цю прогалину [35, с. 29, 47]. За таких умов найбільш прямою юрисдикційною альтернативою часто виступає спеціальний арбітраж: саме в арбітражній угоді сторони можуть погодити суб'єктний склад спору, межі компетенції трибуналу, застосовне право, правила провадження та інші процесуальні параметри. Тому арбітражні застереження використовуються в установчих актах окремих організацій, угодах про штаб-квартиру, привілеї та імунітети, а також інших договорах міжнародних організацій [35, с. 17–22, 75–78; 36, с. 31–34, 97–98].

У підсумку положення Статуту ООН і Статуту Міжнародного Суду формують інтегрований, але не універсально доступний судово-юрисдикційний сегмент системи *core rules*. Для держав він передбачає позовне врегулювання на основі згоди та обов'язковий результат у конкретній справі. Для міжнародних організацій доступ залишається переважно непрямим – через подання інформації, участь у консультативному провадженні та погодження спеціального арбітражу. Така суб'єктна асиметрія не заперечує міжнародної правосуб'єктності організацій, але визначає межі реалізації їхніх прав у головному судовому органі ООН.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави визначити Статут ООН як багатофункціональний системоутворювальний елемент міжнародно-правової основи врегулювання спорів за участю

міжнародних організацій. Його договірна природа визначає межі обов'язкової сили, правила тлумачення та залежність судового чи арбітражного розгляду від належної юрисдикційної підстави. Конституційно-установча дія Статуту створює автономний правопорядок ООН і наділяє Організацію функціональною міжнародною правосуб'єктністю, але не усуває принципу спеціальності та необхідності окремої компетенційної підстави для кожної процесуальної дії.

Принцип мирного врегулювання, закріплений у п. 3 ст. 2 Статуту, не може автоматично поширюватися на міжнародні організації як договірний обов'язок, оскільки безпосередніми адресатами цього положення є держави-члени. Проте як основний принцип міжнародного права він визначає нормативний та інтерпретаційний контекст діяльності міжнародних організацій. Стаття 33 конкретизує цей принцип через відкритий і неієрархічний каталог мирних засобів, загалом доступних міжнародним організаціям, але не створює для них обов'язку застосувати певну процедуру. Вибір засобу та обов'язковість його застосування залежать від компетенції організації, згоди сторін, спеціального договору й правил відповідного форуму; безрезультатність неюрисдикційного засобу сама по собі не зумовлює переходу до арбітражу чи судового розгляду.

У системі *core rules* (засадничих, базових правил) Статут виконує рамкову функцію: визначає правосуб'єктність і компетенцію ООН, загальні нормативні орієнтири, інституційні канали та юридичні наслідки окремих рішень. Водночас правовий режим конкретного спору

формується лише у взаємодії Статуту зі спеціальними договорами, правилами організації, угодами про штаб-квартиру, арбітражними положеннями, нормами про імунітети, відповідальність і доступ до правосуддя. Тому *core rules* не є закритим переліком джерел, а функціонально визначеним нормативним ядром.

Статут Міжнародного Суду формує судово-юрисдикційний вимір цієї конструкції. Суд інституційно належить до ООН, але є функціонально незалежним; його позовна юрисдикція доступна лише державам, тоді як міжнародні організації можуть подавати інформацію або брати участь у консультативному провадженні без набуття статусу сторони. Консультативна процедура частково компенсує відсутність прямого доступу, але не замінює позовного провадження. Отже, Статут ООН не встановлює завершеної процесуальної моделі спорів за участю міжнародних організацій, а визначає загальну нормативну та інституційну архітектуру, що потребує конкретизації спеціальними правовими механізмами.

Перспективи подальших досліджень полягають у конкретизації запропонованої моделі *core rules* щодо окремих категорій спорів за участю міжнародних організацій: спорів між організаціями та державами, приватноправових спорів із контрагентами, службових спорів, а також спорів, пов'язаних з імунітетами, відповідальністю та доступом до правосуддя. Окремого аналізу потребує співвідношення універсальних положень Статуту ООН із спеціальними договірними, арбітражними та внутрішньоорганізаційними механізмами врегулювання таких спорів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
2. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 628 с.
3. Brölmann C. The Institutional Veil in Public International Law: International Organisations and the Law of Treaties. Oxford; Portland: Hart Publishing, 2007. P. 113–123. DOI: 10.5040/9781472564054.
4. Peters A. L'acte constitutif de l'organisation internationale. Droit des organisations internationales / Sous la direction de E. Lagrange, J.-M. Sorel. Paris : LGDJ : Lextenso éditions, 2013. P. 201–245.

5. Vienna Convention on the Law of Treaties, done at Vienna on 23 May 1969. United Nations, Treaty Series. 1980. Vol. 1155. P. 331. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (дата звернення: 22.06.2026).
6. Fassbender B. The United Nations Charter as the Constitution of the International Community. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 216 p.
7. Alvarez J. E. The Impact of International Organizations on International Law. Leiden; Boston: Brill Nijhoff, 2017. 479 p.
8. Remiro Brotons A. The Law of Treaties. The Cambridge Companion to the International Court of Justice / ed. by C. Espósito, K. Parlett. Cambridge : Cambridge University Press, 2023. P. 303–331.
9. Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter), Advisory Opinion of 20 July 1962. I.C.J. Reports 1962. P. 151. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/49/049-19620720-ADV-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 22.06.2026).
10. Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion. I.C.J. Reports 1996. P. 66. URL: <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/93/093-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 22.06.2026).
11. Quayle P. Treaties of a Particular Type: The ICJ's Interpretative Approach to the Constituent Instruments of International Organizations. *Leiden Journal of International Law*. 2016. Vol. 29, Issue 3. P. 853–877. DOI: 10.1017/S0922156516000340.
12. Sato T. Evolving Constitutions of International Organizations: A Critical Analysis of the Interpretative Framework of the Constituent Instruments of International Organizations. The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 1996. 316 p.
13. Charter of the United Nations. San Francisco, 26 June 1945. United Nations Treaty Series. Vol. 1. URL: <https://treaties.un.org/doc/source/docs/charter-all-lang.pdf> (дата звернення: 14.06.2026).
14. Schermers H. G., Blokker N. M. International Institutional Law : Unity within Diversity. 7th rev. ed. Leiden : Brill/Nijhoff, 2025. 1409 p.
15. Macdonald R. St. J. The Charter of the United Nations as a World Constitution. *International Law Studies*. 2002. Vol. 75. P. 263–300. URL: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1426&context=ils> (дата звернення: 22.06.2026).
16. Ahlborn C. The Rules of International Organizations and the Law of International Responsibility. *International Organizations Law Review*. 2011. Vol. 8, No. 2. P. 397–482. DOI: 10.1163/157237411X634970.
17. Simma B. From Bilateralism to Community Interest in International Law. *Recueil des Cours de l'Académie de droit international de La Haye*. Leiden, the Netherlands: Martinus Nijhoff, 1994. Vol. 250. P. 217–384.
18. Денисов В.Н. Статут ООН. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. Т. 3. М-Я / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін. ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Академперіодика, 2019. С. 776–779.
19. Dupuy P.-M. The Constitutional Dimension of the Charter of the United Nations Revisited. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. 1997. Vol. 1. P. 1–33.
20. Tomuschat C. International Law: Ensuring the Survival of Mankind on the Eve of a New Century. *Recueil des Cours de l'Académie de droit international de La Haye*. Leiden, the Netherlands: Martinus Nijhoff, 1999. Vol. 281. P. 9–438.
21. Ziegler K. S. Article 104. The Charter of the United Nations: A Commentary / ed. by B. Simma et al. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2024. Vol. II. P. 2783–2804. DOI: 10.1093/law/9780192864536.003.0125.
22. Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations. New York, 13 February 1946. *United Nations Treaty Series*. Vol. 1. P. 15 ; Vol. 90. P. 327. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1946/12/19461214%2010-17%20PM/Ch_III_1p.pdf (дата звернення: 22.06.2026).
23. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion. I.C.J. Reports 1949. P. 174–188. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 22.06.2026).

24. Білоцький С.Д. Право міжнародних організацій. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. / [В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М.М. Гнатовський та ін.]; за заг. ред. В.В. Мицика. Т. 2 : Основні галузі. Харків : Право, 2018. С. 182–211.
25. Chesterman S., Johnstone I., Malone D. M. Law and Practice of the United Nations : Documents and Commentary. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2016. 741 p.
26. Bekker P. H. F. The Legal Position of Intergovernmental Organizations : A Functional Necessity Analysis of Their Legal Status and Immunities. 2nd rev. ed. Leiden ; Boston : Brill/Nijhoff, 2025. 354 p.
27. Shpakovych O. M., Vladyka S. A. Constituent Instruments of International Organizations as a Special Source of the Law of International Organizations. *Statute Law Review*. 2019. Vol. 40, Issue 3. P. 236–248. DOI: 10.1093/slr/hmy006.
28. Cot J.-P. United Nations Charter. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford Public International Law. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e539?rskey=Nhps6X&result=2&prd=OPIL> (дата звернення: 22.06.2026).
29. Кононенко М. О. Генеза принципу мирного вирішення міжнародних спорів. Травмований світ: сучасні конфлікти та управління ними : монографія / Л. М. Алексеєнко, Л. М. Герасіна, А. Ю. Кравець та ін. ; Аналітичний центр сучасної гуманітаристики. Харків : Право, 2026. С. 142–180. DOI: 10.31359/9786178848514.
30. Кононенко М. О. Принцип мирного вирішення міжнародних спорів у діяльності міжнародних організацій. Scientific development in a changing world. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. SPC "Sci-conf.com.ua". Lviv, Ukraine. 2026. С. 865–871. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2026/03/SCIENTIFIC-DEVELOPMENT-IN-A-CHANGING-WORLD-16-18.03.2026.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
31. Weil E. L'obligation de règlement des différends à la charge des organisations internationales : thèse de doctorat en droit international public / Cergy Paris Université ; dir. M. Cosnard. Cergy, 2021. 512 p.
32. Cahin G. La coutume internationale et les organisations internationales. L'incidence de la dimension institutionnelle sur le processus coutumier. Paris : Pedone, 2001. 782 p.
33. Forteau M. Organisations internationales et sources du droit. Droit des organisations internationales / sous la direction de E. Lagrange, J.-M. Sorel. Paris : LGDJ ; Lextenso éditions, 2013. P. 257–285.
34. Daugirdas K. How and Why International Law Binds International Organizations. Jean Monnet Working Paper. 2015. No. 16/15. New York : NYU School of Law. 69 p. URL: <https://jeanmonnetprogram.org/wp-content/uploads/JMWP-16-Daugirdas.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
35. United Nations. International Law Commission. Second report on the settlement of disputes to which international organizations are parties, by August Reinisch, Special Rapporteur. A/CN.4/766. New York : United Nations, 2024. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/020/29/pdf/n2402029.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
36. United Nations. International Law Commission. Third report on the settlement of disputes to which international organizations are parties, by August Reinisch, Special Rapporteur. A/CN.4/782. New York : United Nations, 2025. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g25/013/15/pdf/g2501315.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
37. Tomuschat C. Article 33. The Charter of the United Nations : A Commentary / ed. by B. Simma, D.-E. Khan, G. Nolte, A. Paulus. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2024. P. 1401–1426. DOI: 10.1093/law/9780192864536.003.0044.
38. Caron D. D., Tomuschat C. Article 33. The Statute of the International Court of Justice: A Commentary / ed. by A. Zimmermann, C. J. Tams. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. P. 166–178. DOI: 10.1093/law/9780198814894.003.0005.
39. de Brabandere E. The Principles and Methods of International Dispute Settlement. International Law / ed. Malcolm Evans. 6th ed. Oxford : Oxford University Press, 2024. P. 528–554. DOI: 10.1093/he/9780192848642.003.0018.

40. Caflisch L. C. Cent ans de règlement pacifique des différends interétatiques. Recueil des Cours de l'Académie de droit international de La Haye. The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 2002. Vol. 288. P. 245–467.
41. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право: підручник / Т.Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 648 с.
42. Тропін З. В. Мирні засоби вирішення міжнародних спорів. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. / [В.В. Мицик, М.В. Буроменський, М.М. Гнатовський та ін.]; за заг. ред. В.В. Мицика. Т. 2 : Основні галузі. Харків : Право, 2018. С. 235–255.
43. Антонович М. Міжнародне публічне право: підруч. для студ. закладів вищої освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 516 с.
44. Pellet A. Peaceful Settlement of International Disputes. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford Public International Law. Para. 31. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e70?print=pdf> (дата звернення: 20.06.2026).
45. Oellers-Frahm K. Nowhere to Go? The Obligation to Settle Disputes Peacefully in the Absence of Compulsory Jurisdiction. A Wiser Century? Judicial Dispute Settlement, Disarmament and the Laws of War 100 Years after the Second Hague Peace Conference / ed. by T. Giegerich. Berlin : Duncker & Humblot, 2009. P. 435–454. DOI: 10.3790/978-3-428-53040-3.
46. Handbook on the Peaceful Settlement of International Disputes. New York : United Nations, 1992. P. 7. URL: <https://legal.un.org/cod/books/handbookonpsd.pdf> (дата звернення: 20.06.2026).
47. Кононенко М. О. Генеза поняття спору у міжнародному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 92, ч. 5. С. 190–202. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.5.27.
48. Abass A. International law: text, cases, and materials. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2014. 759 p.
49. Daillier P., Forteau M., Miron A., Dinh N. Q., Pellet A. Droit international public. 9e éd. Paris : LGDJ, 2022. 2048 p.
50. Choudhary V. Peaceful Settlement of International Disputes. Public International Law : a multi-perspective approach / ed. by S. González Hauck, R. Kunz, M. Milas. 1st ed. Abingdon ; New York : Routledge, 2024. P. 379–399. DOI: 10.4324/9781003451327-14.
51. Crook J. R. Dispute Settlement. The Oxford Handbook of International Organizations / ed. by J. K. Cogan, I. Hurd, I. Johnstone. Oxford : Oxford University Press, 2016. P. 644–662. DOI: 10.1093/law/9780199672202.003.0030.
52. Peters A. International Dispute Settlement: A Network of Cooperational Duties. *European Journal of International Law*. 2003. Vol. 14. No. 1. P. 1–34. URL: <https://www.ejil.org/pdfs/14/1/401.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
53. United Nations. International Law Commission. First report on the settlement of disputes to which international organizations are parties, by August Reinisch, Special Rapporteur. A/CN.4/756. New York : United Nations, 2023. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/034/04/pdf/n2303404.pdf> (дата звернення: 27.06.2026).
54. Кононенко М. О. Міжнародно-правова основа урегулювання спорів, сторонами яких є міжнародні організації. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. URL: <https://zenodo.org/records/18876823> (дата звернення: 27.06.2026).
55. Conforti B., Focarelli C. The Law and Practice of the United Nations. 5th rev. ed. Leiden ; Boston : Brill Nijhoff, 2016. 524 p.
56. Thirlway H. W. A. The International Court of Justice. Oxford : Oxford University Press, 2016. 223 p. DOI: 10.1093/law/9780198779070.001.0001.
57. Rosenne S. The Law and Practice of the International Court, 1920–2005. 4th ed. Vol. I: The Court and the United Nations. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2006. 521 p.
58. Dupuy P.-M., Hoss C. Article 34. The Statute of the International Court of Justice: A Commentary / ed. by A. Zimmermann, C. J. Tams. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. P. 661–683. DOI: 10.1093/law/9780198814894.003.0046.

59. Lagrange E., Oellers-Frahm K. Article 96. The Charter of the United Nations: A Commentary / ed. by B. Simma et al. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2024. Vol. II. P. 2585–2606. DOI: 10.1093/law/9780192864536.003.0117.

60. d'Argent P. Article 65. The Statute of the International Court of Justice: A Commentary / ed. by A. Zimmermann, C. J. Tams. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. P. 1784–1811. DOI: 10.1093/law/9780198814894.003.0081.

61. Paulus A. Article 66. The Statute of the International Court of Justice: A Commentary / ed. by A. Zimmermann, C. J. Tams. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. P. 1812–1834. DOI: 10.1093/law/9780198814894.003.0082.

Дата першого надходження статті до видання: 03.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.08.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)